

Nyomolvasás az irodalmi vadonban

1

Nem köntörfalazok: *A felkelő napkorong regéinek* keletkezéstörténete rejtelmes és sokrétű, korai kéziratai elenyészöök, megbízhatatlanok. Erről a témával foglalkozó – szöfukarságuk ellenére megkerülhetetlen – szerzők aligha tehetnek, jómagam a legkevésbé. Az okot két szomorú körülményben látják a nálam műveltebbek. Az egyik, hogy a középkori Japánban a meséket kívülről kellett fújni, papírra vetett szövegre alig fanyalodtak, s ha nagy ritkán le is jegyezték egy-egy regét, a kézirat hamar köddé vált a földrengések, vulkánkitörések és parasztlázadások viharában. A másik ok az irodalom főméltóságainak a teljes egészükben kiagyalt történetek iránti ellenségességében rejlett, szemben a csak félig kiagyalt történetekkel.

Mi tagadás, a szívemnek oly kedves mesére pórias, szemérmetlen, egyszerű becsületessége dacára is útszéli műfajként tekintettek az előkelő japánok. Hiszékeny bolondoknak való, állították róla váltig, szájtáti gyermekeknek és fecsegő asszonyoknak. Ráadásul minden korabeli szöveg a romlott, kacér, koreai és kínai szavakkal fűszerezett, csípős népnnyelven íródott, a magasrendű irodalom megcsúfolásaként. E nehezen cáfolható szégyentelenség – én hajlékony természetességet mondanék – miatt a mese kívül esett az uralkodó körök érdeklődésén, s finnyásan, orrfelhúzva kerültek. A jeges közöny századokat megdermesztett... *A Napregék* úgy vált a földkerekség kincsévé, hogy a japán kritikai szellem, amely csupán a *Gendzsi regényé*-hez hasonló műveket, a beszélyeket, románcokat, szerelmes históriákat, más szóval a szépség márványerezetét méltányolta, szinte tudomást sem vett róla, vagy ha igen, gögijében mérhetetlenül lenézte.

A hercegek, udvarhölgyek és samurájok megvetése ellenére fennmaradt néhány forrás, melyből talán rekonstruálni tudom e bámulatos mesegyűjtemény kialakulásának kanyargós, bűvópatakszerű útját...

A legrégebb szigetországbeli kézirat a 800-as évek elejéről származik. (A két világháború között fedezte föl Tokióban egy megszállott orosz emigráns, volt cári tiszt, nem sokkal talányos öngyilkossága előtt.) Ez a címlapot és az első néhány oldalt tartalmazza, itt-ott elmosódottan, s hosszú, poétikus címe már a magyar fül számára is ismerösen csenghet: *Mesék a tengerből fölkélő nap aranysugarai szerint elrendezve*.

Az egyik legfontosabb utalás Curajuki elfeledett művében található, melyet 905 körül írt. Az ezer év múlva leporolt szövegben szó esik a *Napregék* jórészt kínai eredetéről és a szívszorító kerettörténetről (óhatatlanul az *Ezeregyéjszakát* juttatva eszünkbe). Egy homályos értelmű bekezdés legvilágosabb részében a szerző célzást tesz Isze úrhölgyre is, aki neves költő létére elhatározta, hogy összefoglalja az egész mesevilágot, de szenvedélyes, netán botrányos szerelmi élete megakadályozta benne, s csak rendkívüli vállalkozása harmadáig jutott.

A következő kézirat, mely kultúrtörténeti nyomozásunk számára kapaszkodóul szolgál, érthetetlen módon a tengerpart egyik sintoista szentélyének lepecsételt lomtárából került elő. Egy bizonytalan nevű császári ágyas könyvkölcsönzéseinek jegyzéke volt a tizenkettedik századból; a lajstromban az utolsó előtti kötet címe így hangzik: *A fényugarak történetei*.

A Gringoire által használt, s ma a párizsi Bibliothèque Nationale falai közt féltve őrzött kamakurai kézirat már a 330. „sugárig” egyesíti a regéket. Ez a legkorábbi írott változata *A felkelő napkorong...*-nak; valamikor a tizennegyedik század alkonyán jegyezték le ismeretlen kezek, megigéző szépségű kalligráfiával.

Curajuki megemlíti visszaemlékezésében, amely éppúgy csillogtat rosszmájú udvari pletykát, mint találó műkritikai elmefuttatást, hogy a gyűjtemény voltaképp a kantoni *Napsugárból szőtt mesék* nem túl szabatos fordítása.

Ha hihetünk a *Párnakönyvet* papírra vető Szei udvarhölgynek (akibe ezer esztendő távolából is gyógyíthatatlanul belehabarodtam), az első japán átültetés nyelve már az ő idejében is régiesnek számított. Itt kell megjegyezni, hogy igen hamar kezdetét vette a lefordított szövegek finom csiszolása és kiegészítése. Fél évezred múlva megszületett egy olyan változat, mely a kínai eredetik mellett egyfelől ajnu és ójapán, másfelől koreai, sőt, legnagyobb ámulatomra, mongol regéket is tartalmazott; egy vaskos olasz (vagy spanyol) irodalomtörténet szerint az 1600-as években még tréfás mandzsu mesék is helyet kaptak benne. Ekkortájt nyerhette el végleges címét, de a gyűjtemény bővítése az európaiak, majd az amerikaiak érdeklődésének felszításával elnyúlt egészen a tizenkilencedik század utolsó negyedéig...

A *Napregék* alaprétegei, azt hiszem, ez közismert, a kiotói és az oszakai réteg. A kettőt szép egységbe ötvözi a buddhista városi kultúra színessége és mozgalmassága a maga kalmárjaival, kézműveseivel, kurtizánjaival.

No mármost – bár forrásaim itt kuszák, helyenként pedig homlokegyenest ellentmondanak egymásnak –, a kiotói történeteknek két fajtájuk van. Az egyik a vándorregé (*Tengerész Szuke tizenkét utazása*), a másik a „pajzán” regé (*A dévaj Ucsuzemi szerelmei*). Külön csoportot alkotnak a híres Momozono hercegről, a szálfatermetű, asszonybarát, ám kardforgatásban ügyefogyott – másutt törpenövésű, nőgyűlölő, de annál félelmebb szabljájú – főméltóságról szóló csodálatos elbeszélések. (A hercegi kalandok fontos színhelye Kamakura is, a rémmesék és kísértethistóriák tanyája. E város egy népszerű lengyel kézikönyv szerint épp a korai sógunátus alatt játszott fontos szerepet Japán véres történelmében; a Távol-Kelettel foglalkozó „szentpétervári iskola”, noha nem veti el kategorikusan, igyekszik kisebbiteni Kamakura jelentőségét.)

Nem tagadom, az oszakai réteg több anekdotát, erkölcsi példázatot és állattörténetet vonultat fel, több benne a természetfölötti elem, a varázsszereknek vakon engedelmeskedő lény is. Az angol és a német kutatók egymástól függetlenül úgy vélik, a szóban forgó mesék későbbiek, s felvételüket a gyűjteménybe az indokolta, hogy ki kellett tölteni a zavarba ejtő hiányokat olyan regékkel (*Kami és a gésa*), melyeket a nem válogatós közönség más kútfőkből is ismerhetett.

A vezető tokiói irodalomtudósok hevesen cáfolják, légvárnak mondják nyugati kollégáik vélekedését az oszakai rétegről. (A magyar nyelvű szakmunkák az egész kérdéstről tapintatosan hallgatnak.)

Ha már előnytelen külseje miatt nem lehetett szoknyabolond, Antoine-Marie Gringoire a keleti nyelvek bolondja lett, s minden akadályt leküzdve japánul is megtanult Nanking lármás külvárosában, egy matuzsálemi korú írástudótól, aki állítása szerint még ifjúként a felkelő nap országából hajózott át Kína déli fővárosába.

Mint ismeretes, húsz év múlva, 1699-ben Gringoire lefordította a *Tengerész Szuke tizenkét utazását* egy meglehetősen zavaros eredetű szöveg alapján. Ekkor jutott tudomására, hogy az általa La Fontaine nyelvbe oltott mese részét képezi (és messze nem a legfontosabb részét) egy jóval terjedelmesebb gyűjteménynek. Végül fáradságot, pénzt nem kímélve, Bombayból sikerült megszereznie azt a sokfüzetes kéziratcsomót, amelyet a Nyugattól elzárkózó kései sógunok idején tán a hollandok csempésztek ki Nagaszakiból. Ez máig a *Napregék* legrégebb ismert változata, a már említett kamakurai kézirat.

Mikor e sorokat körmölöm, a fennmaradt harminchárom füzetet – mindegyikben tíz-tíz mesével – történetesen hét lakat alatt őrzik a francia nemzeti könyvtár mélyén. (Egyes filológusok amellettesen teszik le

a garast, hogy eredetileg sem állt harmincháromnál többről, bármit híresztelt is Gringoire nagyoló inasa a párizsi csapszékekben.)

A hiteles anyagot más forrásokból kiegészítve készítette el Antoine-Marie – hol műgonddal, hol csak kutyafuttában – az első hat kötet szövegét; 1701 és 1705 között láttak napvilágot. A kiadó, felbuzdulva a váratlan sikeren, a fordító tudta nélkül (mivel ő már vonakodott foglalkozni a hazinál gyöngébbnek ítélt mesékkel, s véleményét nem rejtette véka alá) piacra dobott egy hibáktól hemzsegő pótkötetet is. Ennek szóbeli közlésen alapuló történetei kisebbrészt az ódzkodó Gringoire-tól, nagyobbrészt a készséges inastól származtak, aki föltehetőleg átnyalazta szórakozott gazdája jegyzeteit, a részleteket pedig – bocsánat a szóért – az ujjából szopta. Végezetül a „jámbor Antoine”, ahogy széltében-hosszában emlegették a Quartier Latin diáknegyedének pelyhedző állú lakói, miután rájött, hogy szemérmetlenül kihasználják, ráállt a munka folytatására. Előtte azonban becsületesebb inast keresett...

Később bemutatott neki egy kagosimai hófehér hajú mesemondót, az Európában élő maroknyi japán legöregebbjét; ő ismertette meg a *kappákról* szóló ciklus darabjaival, melyeknek még az anyaországban sem volt írott forrásuk. (Az utóbb előkerült japán „eredetiről” be is bizonyosodott, hogy tulajdonképp a Gringoire-szöveg „visszaültetése”.) Ilyesformán hozták hát tető alá 1707-től 1712-ig a gyűjtemény további kötetének kiadását.

Antoine-Marie nemcsak fordított, hanem a Napkirály udvarának elvárásai szerint át is költött: a nyersnek és barbárnak ható regéket rokokó bájjal tálalta, itt-ott néhány barokkos körmondatot is megengedve magának. A sárkányok, egyszarvúak, főnixek és teknősbékák kétségkívül kissé gótikusra sikeredtek, s óhatatlanul jobban hasonlítanak a Notre-Dame kőből faragott démonjaira, mint a kínai mesék négy szent állatára. Később ezt is kifogásolta a kritikusok egy része, míg mások dicsérték a megcsontosodott szabályokra fittyet hányó, gördülékeny stílust. Akár így, akár úgy, Gringoire érdeme, hogy fölfedezte Európa számára a *Napregéket*, s szerzeteseket megszégyenítő önmegtartóztatással és hangyaszorgalommal dolgozva művén, biztosította a gyűjtemény világirodalmi rangját...

(Mialatt bal kézzel ezt írom, jobbommal épp a *Larousse* megfelelő kötetének képmellékletében lapozgatva próbálok erőt meríteni a befejezéshez. Végre-valahára sikerül rábukkanom az egyetlen hiteles rézmetszet reprodukciójára, amely hősünket ábrázolja, s amely nyomán igyekszem kitalálni, vagy inkább megálmódni, milyen lehetett a Kelet íródeákjának is nevezett „párizsi remete” nőideálja. Közben persze továbbra is a Szei udvarhölgy iránt érzett viszonzatlan – mert viszonzozhatatlan – szerelem betege vagyok, s könnyen lehet, hogy az leszek az idők végezetéig.)

4

Még annyit, hogy mialatt A.-M. G. a japán kézirat beszerzésén fáradozott, a néhai Richelieu bíboros könyvtárában már 1630 óta megtalálható volt egy példány *A felkelő napkorong*... hindi nyelvű, tízkötetes fordításából, mely az előző századvégen készült. Ez ma szintén a Bibliothèque Nationale-ban porosodik.

Az indiai fordítónak – talán buddhista szerzetes lehetett, talán nem, netán több ember művéről van szó – a könyörtelenül rostáló időben még a neve se maradt fenn, ellentétben Antoine-Marie Gringoire-ral, akinek szerteágazó munkássága nyitott könyv, részletekbe menő életrajza pedig minden tekintélyesebb lexikonban, enciklopédiában vagy hasonló díszes ismerettárban oldalakra rúg...